

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

185 РОКІВ

**ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

75 років

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

МОНОГРАФІЯ

Київ
 VADEX
2020

TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

GLOBAL TRENDS OF INTERNATIONAL RELATIONS

MONOGRAPH

Kyiv
 VADEX
2020

УДК 327:339.9
Г54

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 5 травня 2020 р.)

Всі права застережені. Розповсюдження і тиражування без
офіційного дозволу видавництва заборонено.

Рецензенти:

д.політ.н., проф. **В. П. Горбатенко**
(Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України);
д.філос.н., проф. **М. А. Ожеван**
(Національний інститут стратегічних досліджень);
д.політ.н., проф. **О. В. Шевчук**
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили).

Г54 **Глобальні тренди міжнародних відносин. Монографія.**
– К. : Вадекс, 2020. – 524 с.

ISBN 978-966-9725-65-3

Монографія присвячена дослідженню концептуальних і прикладних аспектів глобальних трендів міжнародних відносин у ретроспективному і проспективному форматі, аналізу впливу глобальних процесів на основні сфери міжнародної взаємодії, зокрема на політичну, економічну, безпекову, технологічну, енергетичну, гуманітарну, суспільну, кліматичну, з'ясуванню стратегічних ризиків потужності міжнародних акторів, розгляду прогностичних трендів міжнародних відносин. Монографія розрахована на науковців, дослідників міжнародних відносин, фахівців з глобального розвитку, парламентарів, урядовців, співробітників дипломатичних установ, аналітиків, а також студентів, які навчаються за спеціальностями «Міжнародні відносини», «Країнознавство», «Міжнародні комунікації», «Міжнародний бізнес», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародне право».

УДК 327:339.9

ISBN 978-966-9725-65-3

© Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
ГЛАВА 1. Ретроспективний контекст глобальних трендів міжнародних відносин (Коппель О. А., Пархомчук О. С.).....	19
ГЛАВА 2. Сучасний концепт глобальної геополітики (Федуняк С. Г.).....	59
ГЛАВА 3. Перспективні тренди розвитку сучасних міжнародних відносин (Погорська І. І.).....	83
ГЛАВА 4. Неформальні міжнародні організації у процесах глобального управління (Сергійчук В. І., Чекаленко Л. Д.)....	106
ГЛАВА 5. США: «Decline» з потенціалом «Come Back» (Погорська І. І.).....	141
ГЛАВА 6. Європа: виклик глобальної потужності (Копійка В. В.).....	165
ГЛАВА 7. Переосмислення міжнародної сили РФ (Брусилівська О. І.).....	194
ГЛАВА 8. Стратегічні пріоритети міжнародної безпеки: виклики і перспективи (Мінгазутдінов І. О., Мінгазутдінова Г. І.).....	227
ГЛАВА 9. Тенденції державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки (Фролова О. М.).....	251
ГЛАВА 10. Економічний вимір глобальних трендів міжнародних відносин (Татаренко Н. О.).....	284
ГЛАВА 11. Модернізація у сфері кліматичних змін і кліматичної дипломатії (Тихомирова Є. Б.).....	320
ГЛАВА 12. Медійна складова кліматичної дипломатії (Шевченко О. В.).....	354

ГЛАВА 11

МОДЕРНІЗАЦІЯ У СФЕРІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН І КЛІМАТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Аналіз глобальних трендів міжнародних відносин свідчить не лише про зміни концепту глобальної геополітики та тренди розвитку міжнародних організацій і глобального управління, переосмислення потужності таких міжнародних акторів як США, ЄС, КНР та інших, стратегічні пріоритети у сфері міжнародної безпеки, інформаційної і кібербезпеки, безпеки конфіденційності і соціальних мереж та економічного зростання, а про глобальні зміни у сфері клімату. Світ міжнародних відносин – «поле», в якому діють дипломати різного спрямування – значно змінився з початку ХХ ст.: сьогодні вони працюють у глобальному середовищі, яке має багато нових проблем, що породжені глобалізацією. Серед них важливе місце займає глобальне потепління та зміна клімату. Саме тому виникла нова форма дипломатії – кліматична.

В останні роки надзвичайно розширилося коло проблем, обговорюваних на міжнародних форумах, оскільки світ зіткнувся з новими загрозами транскордонного плану. Визначальною проблемою людства стала глобальна зміна клімату, в реальності якої сьогодні немає сумнівів. Засновані на розробках сотень учених з усього світу оцінки зміни клімату Міжвідомчою групою експертів з питань зміни клімату, провідної міжнародної структури з подібних оцінок (МГЕЗК), свідчать, що проблеми глобальних змін клімату серйозніші, ніж було прийнято вважати раніше: ймовірність причетності людини до глобальної зміни клімату підвищилась і становить

95% [1]. Сучасні дослідники вважають, що глобальна зміна клімату стало новим викликом світовій спільноті, який відкрив простір для запуску механізму багатосторонньої дипломатії. Виникла потреба в трансформації засобів і методів дипломатії, що знайшла вихід у формуванні кліматичної дипломатії.

Концепція кліматичної дипломатії досліджується в контексті принципів і особливостей сучасної дипломатії, на розвиток якої, без сумніву вплинули, перш за все глобалізаційні процеси, про що свідчать підходи зарубіжних дослідників Е. Купера, Х. Гейне і Р. Тхакур до аналізу еволюції сучасної дипломатії в умовах глобалізації [2], а також дослідження зміни сучасної дипломатії, детально описані у класичній праці Л. Даймонда і Дж. Макдональда «Багатоканальна дипломатія: системний підхід до миру» («Multi-Track Diplomacy: A System Approach to Peace»), де виділяються дев'ять напрямів сучасної дипломатії і пропонується схема розширення парадигми «трек один, трек два», яка недавно визначала поле дипломатичної діяльності [3]. На тлі традиційної дипломатії інтерпретуються особливості кліматичної дипломатії як інструменту вирішення такої глобальної проблеми, як зміни клімату, що відповідає інтересам всього людства та збереження цивілізації на планеті.

Визнання на глобальному рівні необхідності вирішення зазначеної проблеми та виключна складність тематики багатосторонніх переговорів з проблем зміни клімату, що потребувала участі професійних дипломатів у цьому процесі, породило проблему кліматичної дипломатії, виникнення якої пов'язують з другою половиною ХХ століття. Проте, хоча поняття «кліматична дипломатія» є не таким вже новим, фактично досі не розроблена відповідна теорія. Оскільки проблеми, пов'язані зі зміною клімату, все більше інтегруються

з управління міжнародними відносинами або зовнішньою політикою, саме тому і концептуалізація кліматичної дипломатії, на наш погляд, має відбуватися у контексті міжнародно-політичних проблем.

Саме тому потрібно зазначити, що і застосування, і визначення кліматичної дипломатії здійснюється завдяки сучасним науковим дослідженням, об'єктом аналізу яких є міжнародні відносини. Науковці пояснюють це тим, що кліматичні ризики інтегровані в зовнішньополітичні програми. Проте до сих пір відсутній єдиний підхід до науково-понятійного апарату, аналізу зародження і етапів еволюції кліматичної дипломатії, сучасного уявлення про її засоби та механізми. Але кліматичну дипломатію неможливо розглядати у відриві від традиційної, класичної дипломатії.

У вступі до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» зазначається, що Британська енциклопедія визначає дипломатію, як «мистецтво спілкування між народами», а Оксфордський англійський словник характеризує її як «управління міжнародними відносинами шляхом переговорів; метод, за допомогою якого ці відносини коригуються і управляються послами та посланцями з метою забезпечення переговорного процесу» [2].

Виходячи з цього, критеріальними ознаками кліматичної дипломатії будемо вважати:

1. належність до сфери міжнародних відносин і зовнішньої політики держави. «Серйозність ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, вимагає від них високого рівня політичного пріоритету» [4]. Проте запровадження кліматичної дипломатії у зовнішньополітичному портфелі все ще є складним завданням. Невипадково, влітку 2016 р. Верховний представник ЄС Ф. Могеріні говорила про необхідність спрямування стратегії

ЄС на інтеграцію кліматичної дипломатії у загальне мислення у зовнішній та безпековій політиці ЄС, визначаючи стратегічну важливість зміни клімату як першопричину конфлікту, назвавши її «мультиплікатором загроз, що каталізує дефіцит води та їжі, пандемії та переміщень». Проте, підкреслював П. Делл із Європейської служби зовнішніх справ, таке спрямування залишається головною проблемою інтеграції кліматичної дипломатії у весь зовнішньополітичний портфель [5].

В аналітичному документі, підготовленому в рамках проекту «Сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні», зазначається: «...проблема глобальної зміни клімату займає сьогодні одне з ключових місць на порядку денному в міжнародній політиці. Усвідомлення цієї проблеми, поступ на шляху до її вирішення відбуваються в дуже складних умовах міжнародних переговорів, консультацій, суперечок, відстоювання вузьких, локальних, короткочасних, часто суто економічних чи геополітичних інтересів окремими державами, боротьби поглядів та ідеологій тощо» [1];

2. застосування переговорів як основного інструмента налагодження стосунків між суб'єктами міжнародних відносин у галузі зміни клімату, тобто об'єктом кліматичної дипломатії є міжнародні переговори, пов'язані із вирішенням глобальної проблеми зміни клімату. Учасники міжнародного переговорного процесу узгоджують позиції еколого-економічної політики з питань зміни клімату для прийняття консолідованих рішень. «Переговорний процес відбувається в рамках неформальних переговорних груп, які проводять численні консультації з метою формування спільної думки та позиції з того чи іншого питання. Так, у рамках переговорного

процесу діють неформальні групи: група G77 + Китай, група найменш розвинутих країн, група острівних країн, група ЄС, група африканських країн, «парасолькова група», група екологічної рівноваги. Групи висловлюють спільну думку, проте окрема країна має право на власну окрему позицію. Україна є членом «парасолькової групи», до якої входять Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, США, Росія, Казахстан, Японія, Канада» [6];

3. наявність інституту професіоналів, які безпосередньо ведуть кліматичні переговори і реалізують кліматичне співробітництво, запобігаючи не лише змінам клімату, а також і наслідкам заходів, що вживаються з метою реагування на зміну клімату. В аналітичному документі, підготовленому в рамках проекту «Сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні», зазначається: «Через комплексність проблеми зміни клімату до її дослідження та винайдення шляхів розв'язання долучаються кліматологи, екологи, метеорологи, політики, дипломати, юристи, економісти, правозахисники, географи, філософи та ін.» [1].

Аналіз існуючих визначень кліматичної дипломатії засвідчив, що в «Оксфордському довіднику сучасної дипломатії» подано цілісне бачення кліматичної дипломатії: проаналізовано форму, структуру та принципи переговорів, які в її рамках здійснюються. Л. Елліотт зосереджує увагу на двох взаємодіючих рівнях дипломатії з питань зміни клімату, емпіричному та аналітичному. Перший – емпіричний рівень охоплює аналіз архітектури зміни клімату, починаючи з резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка встановлює технічні завдання для міжурядового комітету з обговорення рамкової конвенції з питань зміни клімату і закінчується конференціями сторін. Другий рівень аналізу – мережеві форми кліматичної

дипломатії на широкому тлі дискусії про природу, актуальність та адекватність дипломатії у складному та глобальному світі. Розглянута тут історія породжує питання про легітимність та ефективність, які є основними для обговорення питань глобального управління [7].

У глобалізованому світі, на думку автора, дипломатичні практики мають бути відкритими, транспарентними, зацікавленими та підзвітними, а їхні результати мають бути загальноприйнятими не лише урядами-учасницями, а й громадянським суспільством та глобальною громадськістю. Кліматична дипломатія є багаторівневою, а визначення дипломатії лише як каналу спілкування шляхом переговорів між керівниками держав сьогодні є надто обмеженим. Відображаючи складність сучасних кліматичних переговорів, варто говорити про кліматичну дипломатію як публічну, що є інструментом м'якої сили, яким володіють офіційні особи, як держав, так і міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур. Різноманітні дії недержавних та приватних суб'єктів не можуть бути визнані дипломатією в традиційних термінах, але вони існують у межах механізмів управління змінами клімату, формальних угод, визнаються міжнародним правом. Проте більша частина цієї діяльності продовжує орієнтуватися на основні угоди ООН щодо зміни клімату [7].

У звіті E3G (Екологічний захист третього покоління – аналітичний центр з питань зміни клімату, який працює для прискорення глобального переходу до майбутнього з низьким вмістом вуглецю. Організація працює у багатьох областях, включаючи кліматичну дипломатію, енергетику, фінанси, міста, ризики, ефективність та інфраструктуру) до проекту «Розуміння кліматичної дипломатії» також здійснена спроба

визначити поняття «кліматична дипломатія», яка охоплює розуміння того, як формувати дискусію щодо національних інтересів шляхом залучення нових кіл, які можуть вплинути на зміни. «Кліматична дипломатія – це практика та процес створення міжнародного кліматичного режиму та забезпечення його ефективної роботи, тому еволюція кліматичної дипломатії передуює формуванню кліматичного режиму» [8]. Під міжнародним кліматичним режимом будемо розуміти сукупність узгоджених принципів, норм, правил, процедур та інститутів, які координують і регулюють недержавні та міждержавні відносини у сфері забезпечення глобальних кліматичних змін.

Хоча зміна клімату вже давно обговорюється в контексті зовнішньої політики, вона не завжди була інтегрована в більш широкі дипломатичні зусилля, особливо в країнах, що розвиваються. Акцент на кліматичній дипломатії потенційно може стати важливим інструментом для країн, що розвиваються, для впливу на міжнародні переговори щодо зміни клімату. Однак існує проблема, як підтримувати дипломатів, учасників переговорів та виробників політики у країнах, що розвиваються. Зокрема, в них відсутні знання та керівництво щодо того, як можна досягти інтеграції таких питань, а також бракує фахівців, щоб вони могли інтегрувати національні та міжнародні пріоритети у сфері зміни клімату у зовнішню політику.

Проект, над яким працювала організація E3G, складався з двох напрямків: перший – стосувався огляду дипломатії з питань клімату. Його ключовими заходами були: огляд літератури та аналіз кращих практик країни та викликів щодо інтеграції кліматичних змін у зовнішню політику. Він передбачав розуміння факторів національного рівня, що

впливають на ефективне проведення кліматичної дипломатії на міжнародному рівні, а також визначення міжнародних можливостей для кліматичної дипломатії; другий напрямок стосувався організації та проведення семінару з кліматичної дипломатії, в якому взяли участь дипломати, переговорники та експерти з питань дипломатії з питань клімату. Він мав три основні мети: повідомити нові висновки звіту; надати простір для дипломатів, науковців та інших практиків, які працюють у сфері кліматичної дипломатії, щоб висловити свою точку зору; покращити розуміння інтеграції кліматичних змін у зовнішню політику; нарешті, ця подія мала служити для розвитку нових та продуктивних робочих відносин у середовищі кліматичної дипломатії [9].

Н. Бремберг та М. Моберк, науковці з проблем зміни клімату Шведського інституту міжнародних відносин, підкреслюючи роль ЄС, світового лідера у кліматичній дипломатії, визначали: остання «в основному відноситься до дій, що вживаються Європейською комісією, Радою з питань зовнішніх справ Європейського Союзу та Європейською зовнішньою Службою дій ... «для формування міжнародного співробітництва в галузі зміни клімату. Вчені акцентують увагу на тому, що, оскільки ЄС визнав відносно рано, що зміна клімату має наслідки для безпеки, кліматична дипломатія зосереджує свою увагу на подоланні небезпек, створених зміною клімату» [10].

Зрозуміло, кожний із підходів до трактування кліматичної дипломатії є достатньо вузьким, оскільки абсолютизує роль окремих чинників кліматичної дипломатії. Особливо це стосується останньої трактовки, де превалує європоцентричний підхід. Європа без сумніву відіграє сьогодні значну роль у розвитку кліматичної дипломатії та формуванні

міжнародного кліматичного режиму. Проте у цьому процесі особлива роль належить і ООН, і іншим міжнародним організаціям. Саме тому пропонується виходити у визначенні кліматичної дипломатії ні з регіональних позицій, а зі змістовних функцій досліджуваної дипломатичної діяльності.

Перед тим, як сформулювати власне визначення кліматичної дипломатії, проаналізуємо деякі її риси та особливості, обумовлені тими змінами, що відбуваються у сучасному суспільстві. Науковці ЕЗГ, аналізуючи трактування кліматичної дипломатії, звертають увагу на такі її основні риси:

1. Для обмеження ризику зміни клімату необхідне швидке, широке та глибоке міжнародне співробітництво. Зміни клімату мають спільні риси з іншими основними зовнішньополітичними проблемами, такими як ядерні розповсюдження та тероризм. Якщо зміни не будуть реалізовані, виникне значна загроза процвітанню та безпеці.

2. Роль кліматичної дипломатії обумовлена забезпеченням формування демократичного міжнародного режиму, його ефективної роботи та еволюції для запобігання нових викликів. Кліматична дипломатія забезпечує точну оцінку інтересів та намірів країн і знаходить простір для досягнення згоди. Для цього мають бути інтерпретовані суперечливі національні інтереси навколо вразливості до клімату. Кліматична дипломатія повинна забезпечити відображення та розуміння національних пріоритетів у часто абстрактному світі міжнародних угод про зміну клімату.

Російські дослідники посилаються на думку німецького журналіста Н. Раймера, який вважав, що «система кліматичної дипломатії – демократія в її чистішій формі. Жодний багатосторонній процес у світі ніколи не містив у собі стільки демократичних принципів. Кожна держава має один голос, не

звертаючи увагу, чи має вона мільярдне або кількатисячне населення. Кожна група країн має доступ до переговорів і може застосовувати власні прапори, розкривати власні інтереси, які можуть впливати на прийняття рішень. Жодний інший процес в історії людства не протікав так прозоро, як кліматична дипломатія під патронажем ООН. Жодний інший процес у світі не мав таких широких можливостей впливу громадянського суспільства на уряд країни світу, як кліматична дипломатія» [11].

Зміна клімату може мати соціальні та людські наслідки, які, ймовірно, можуть мати ризики конфлікту та нестабільності [12]. Вважається, що найбільш сильний удар зміна клімату нанесе людям, які живуть у бідності, слаборозвинених та нестабільних державах, при поганому управлінні. Впливи фізичних наслідків зміни клімату додадуть тиску на проблемні суспільства, оскільки багато хто з цих громад має низьку здатність адаптуватися до кліматичних змін і стикається з високим ризиком насильницьких конфліктів. Тому багато хто з бідних країн та громад в світі стикаються з двозначною проблемою: зміною клімату та насильницьким конфліктом [13].

У доповіді неурядової організації International Alert «Клімат конфлікту» зазначається, що дві третини населення світу мешкають в країнах з високим ризиком нестабільності внаслідок зміни клімату. Багато з країн, що будуть найбільшою мірою схильні до впливу зміни клімату, також постраждали від загрозливих насильницьких конфліктів. Тут говориться: «...зміна клімату створює передумови для кровопролитного конфлікту, який, у свою чергу, знижує добробут суспільства та його спроможність протистояти наслідкам кліматичних змін» [13].

3. Основними елементами кліматичної дипломатії є:

- «Швидкий темп»: прогноз Міжнародного енергетичного агентства (IEA) показує, що, якщо зараз інвестиції з низьким рівнем споживання вуглецю не будуть швидко прискорені, то досягнення CO₂ потребує дорогого передчасного виходу інвестицій в енергетичний сектор протягом наступних кількох десятиліть.

- Широка координація та асиметричний характер кліматичної дипломатії: кожна країна несе відповідальність за частку змін клімату, проте лише дія всіх країн буде мати вплив. Обидва явища – шкідливі викиди та впливи є поширеними, але не розподіленими рівномірно. Найчастіше ті, хто найменш відповідальний за викиди, більш постраждає від екстремальних погодних явищ. Внаслідок цього меншість країн викликає зовнішню шкоду, яка шкодить більшості. Найбільші три суб'єкти – Китай, США та ЄС – разом складають близько 50 % викидів, але ще 17 країн виробляють наступні 40 %, а в багатьох викиди швидко зростають. Щоб ефективно контролювати кліматичний ризик, світові викиди повинні бути практично нульовими до 2050 р., тому всі ці країни, що випромінюють, повинні бути частиною навіть середньострокової угоди про клімат. Немає виключної «великодержавної» угоди, яка дозволяє уникнути небезпечних змін клімату.

- Глибокі внутрішні зміни: управління кліматичним ризиком вимагає національних змін, які надають далекосяжні наслідки для вітчизняної економіки та життя виборців, ніж більшість інших дипломатичних угод. Основні зміни необхідні для того, щоб люди використовували та споживали енергію, щоб оплачували продукти, які можуть купити, і навіть зміни своїх будинків. Кліматичні угоди є політично більш

суперечливими, оскільки вимагають явних рішень від внутрішнього уряду щодо реформування ринків, вирішення питань виробництва енергії та впливу споживачів на енергію та транспортний вибір [8].

Отже, кліматичну дипломатію пропонуємо визначати як теорію і практику створення міжнародного кліматичного режиму шляхом багаторівневої, колективної і публічної дипломатії, яка спирається на інструменти «м'якої» сили, якими володіють і які активно застосовують офіційні особи держав, міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур та громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить переговорному процесу і результатом якої є чітке правове та організаційне оформлення архітектури кліматичних змін.

У вступі до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» констатується, що у світі дипломатії відзначаються п'ять груп змін, які, на наш погляд, впливають на сам факт виникнення й особливості застосування сучасної кліматичної дипломатії [3]. Зростання кількості учасників світових справ і типів суб'єктів міжнародних відносин – крім урядів, ними стали національні фірми приватного сектору, транснаціональні корпорації (ТНК), неурядові організацій (НУО) і регіональні та міжурядові організації (МУО). Надзвичайно суттєво змінилися типи суб'єктів міжнародних відносин, між ними зросла взаємодія, і порядок денний міжнародної публічної політики змінюється відповідно до змінюваних обставин. Тут говориться, що чотири десятки років тому Р. Арон стверджував: «посол і солдат живуть і символізують міжнародні відносини, тому вони стосуються дипломатії та війни» [3]. Сьогодні поряд з великою кількістю національних дипломатів і військовослужбовців, на все більш

перевантаженому дипломатичному поприщі міжнародної дипломатії діє багато інших суб'єктів: міжнародні юристи, багатонаціональні торговці, транскордонні фінансисти, технократи Світового банку та Міжнародного валютного фонду (МВФ), миротворці ООН, офіцери охорони здоров'я Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), інспектори Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), «єврократи» ЄС та посадові особи інших регіональних організацій, гуманітарні працівники тощо.

Держави залишаються основним суб'єктом міжнародних відносин, їх кількість останнім століттям різко зросла, виробляючи експоненціальний стрибок у кількості дипломатичних взаємодій між ними. Кількість незалежних державних акторів з початку 1945 р. збільшилася вчетверо, проте між державами існує велика різноманітність: супердержави, ядерно-озброєні держави, численні міні-держави, мікродержави.

Відповідно держави залишаються одним з головних суб'єктів кліматичної дипломатії, хоча окремі з них мають у ній більше або менше значення, орієнтуються на різні стратегії переговорів з цього питання. Так, «країни, що розвиваються, наполягають на збереженні двох переговорних шляхів – у рамках Кіотського протоколу та у рамках Конвенції, в той час як розвинуті країни схиляються до позиції злиття двох шляхів для досягнення результатів переговорів – єдиної юридично зобов'язуючої угоди за участю усіх країн-головних емітерів парникових газів (ПГ)» [6].

В аналітичному документі, підготовленому в рамках проекту сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні» Ресурсно-аналітичним центром «Суспільство і довкілля» та Експертно-дорадчим центром

«Правова аналітика», зокрема зазначалося: «Одні держави, залежно від політичної ситуації в конкретних обставинах, відмовляються від підписання міжнародних угод в даній сфері та взяття на себе зобов'язань на міжнародному рівні щодо боротьби зі змінами клімату і вжиття відповідних заходів (наприклад, США щодо підписання Кіотського протоколу чи участі в Паризькій угоді), інші країни є лідерами та виступають із закликами щодо зупинення зміни клімату волею політичних рішень (наприклад, країни ЄС) [1].

Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини поряд з Adelfi та партнерами реалізують ініціативи «Кліматична дипломатія», а також ряд заходів, спрямованих на підтримку дій в галузі кліматичних змін. Так, 9 вересня 2014 р. дипломати з трьох країн організували Німецько-британсько-французький День кліматичної дипломатії. Пізніше міністри закордонних справ ЄС погодилися перетворити його на День європейської кліматичної дипломатії, з часом делегації ЄС та посольства держав-членів ЄС стали за кордоном проводити Тижні кліматичної дипломатії, присвячені підвищенню обізнаності про кліматичні зміни та необхідність діяти у цій сфері [14].

Разом з існуванням традиційної дипломатії, зараз сучасним урядам у формуванні та реалізації політики дедалі більше протистоять недержавні суб'єкти: глобальні банки, регіональні, міжнародні та наднаціональні організації, неурядові організації та навіть субнаціональні державні органи, такі, як провінційні та муніципальні уряди. У ХХ ст. з'явилася значна кількість міжнародних організацій, що суттєво збільшило інституційну складність міжнародних відносин. Серед них стає дедалі більше активних учасників архітектури зміни клімату, а тому суб'єктів кліматичної дипломатії.

Крім міжурядових організацій, якою є ООН, важливу роль починають грати і неурядові міжнародні організації. Стосовно кліматичних змін можна говорити, наприклад, про 350.org – міжнародну недержавну екологічну організацію, створену з метою залучення уваги широких верств суспільства до антропогенного чинника зміни клімату та проблеми викиду в атмосферу величезних кількостей вуглекислого газу CO². Ця міжнародна громадська організація, об'єднує сотні тисяч активістів по всьому світу, щоб знайти рішення однієї з найважливіших проблем людства – глобальної зміни клімату. Вона проводить освітні, практичні та політичні кампанії на всіх рівнях, від своєї вулиці до країни, створюючи сильний громадську рух у 188 країнах світу [15].

Актуалізація громадянського суспільства призвела до застосування норм та політики регулювання громадського життя в соціальних, політичних, економічних та екологічних вимірах. Як і національне суспільство, міжнародне громадянське суспільство у цьому контексті теж стає все більш різноманітним. Кількість суб'єктів громадянського суспільства та обсягів транснаціональних мереж, в які вони включені, демонструють помітне зростання. Воно може грати важливу роль у дослідженнях; освіті; пропаганді та поширенні норм; постановці порядку денного; лобіюванні урядів та міжурядових організацій, щоб прийняти закони, політику та курси дій; здійсненні програм та наданні послуг та гуманітарної допомоги; моніторингу виконання міжнародних зобов'язань; прямій дії. Учасники громадянського суспільства внесли свій внесок у багатостороннє вирішення глобальних проблем, зокрема і проблеми зміни клімату, а тому віднесені нами до суб'єктів сучасної кліматичної дипломатії.

Змістовні зміни швидко розширили широкий спектр різних сфер державної політики та державної діяльності, які виходять далеко за межі традиційної «високої проблеми» зовнішньої політики. Підвищення екологічної свідомості, потреба в формуванні тендітних екосистем значною мірою сприяло «озеленюванню» порядку денного міжнародних відносин. Як найкраще реалізувати екологічну концепцію в конкретній політиці та практиці стало серйозною дипломатичною проблемою. Ніщо не ілюструє це краще, ніж кліматичні зміни. Вчені стверджують, що швидкість зміни клімату, обумовлена діяльністю людей, занижує природні темпи змін.

Змінилися рівні залучення дипломатії та дипломатичної діяльності: від місцевого, внутрішньодержавного, до двостороннього, регіонального та глобального. Зросла кількість учасників, що беруть участь у переговорах, кількість питань, які зараз є предметом міжнародних переговорів, різноманітність стилів переговорів, що належать до різних політичних культур та рівнів розвитку, а також їхня технічна складність. Автори вступу до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» констатують, що це стало очевидним у нашому столітті стосовно кліматичних змін у зусиллях вийти за рамки Кіотського протоколу на великих міжнародних конференціях на Балі (2008 р.), Копенгагені (2009 р.), Канкуні (2010 р.) та Дурбані (2011 р.).

А тому, на наш погляд, варто враховувати, що і кліматична дипломатія здійснюється на різних рівнях: від місцевого до глобального. Крім того, різні регіони визначають пріоритети різних аспектів кліматичної дипломатії та розглядають її з різних кутів зору. Саме тому процес, ініційований Федеральним міністерством закордонних справ

Німеччини щодо розвитку кліматичної дипломатії, наголошує на проведенні дискусій на регіональному рівні. Такий підхід вимагає ретельних дебатів з регіональними організаціями, громадянським суспільством та експертними громадами різноманітних регіонів через неформальні консультації, побічні події на міжнародних конференціях, семінарах, брифінгах та різних інформаційних заходах.

4. Змінилися апарат та механізми зовнішніх зв'язків і дипломатії. Можна порівняти ситуацію з кліматичною дипломатією з тою, що у свій час відобразила зростаючу важливість популяризації торгівлі в дипломатії. У 80-х роках деякі країни реорганізували свої міністерства закордонних справ, інтегруючи торгівлю з класичною зовнішньою політикою. Зараз настав час так само інтегрувати екологічну політику загалом і, зокрема кліматичну політику з класичною зовнішньою політикою. Про це заявляв колишній міністр закордонних справ України П. Клімкін: «...дипломатія повинна проникати й регулювати відносини в нових для себе сферах, таких як кліматичне середовище ...» [16].

5. Зміна режимів, типів та техніки дипломатії. Ці зміни детально описані у класичній праці Л. Даймонд і Дж. Макдональда, в якій виділяються дев'ять напрямів сучасної дипломатії і де автори пропонують схему, що ілюструє їхню ідею щодо розширення парадигми «трек один, трек два», яка визначала поле дипломатичної діяльності раніше:

Напрямок 1 – урядова чи миротворча діяльність через дипломатію. Це світ офіційної дипломатії, через уряд.

Напрямок 2 – неурядова / професійна, але неурядова дія.

Напрямок 3 – дія через бізнес або торгівлю.

Напрямок 4 – дія через особисту участь (дипломатію громадян, добровільні організації, неурядові організації та зацікавлені групи).

Напрямок 5 – інтеграція в дипломатію через дослідження, навчання та освіти, зокрема цей трек включає і тренінгові програми, спрямовані на забезпечення підготовки фахівців-практиків.

Напрямок 6 – активізм, адвокація та лобізм.

Напрямок 7 – релігійна діяльність.

Напрямок 8 – фінансування або надання ресурсів.

Напрямок 9 – комунікації та діяльність через ЗМІ, формування та дослідження громадської думки [3].

Кліматична дипломатія увібрала в себе фактично всі канали, що передбачають перелічені напрямки дипломатії. Вона перетворилася в інструментарій прийняття колективних рішень, переговорів щодо кліматичних змін, пошуку компромісів, які задовольняють всі сторони. При цьому кожна держава має один голос, незалежно від чисельності її населення. Кожна група країн має доступ до переговорів і може демократичними методами контролювати певні інтереси, які можуть вплинути на прийняття рішень чи гальмують переговорний процес [1].

Отже, у світі сучасної дипломатії відбулися різноманітні зміни, зокрема зростання кількості учасників світових справ і типів суб'єктів міжнародних відносин; зміна рівнів залучення дипломатії та дипломатичної діяльності: від місцевого, внутрішньодержавного, до двостороннього, регіонального та глобального; розширення області та обсягу об'єктів дипломатії; зміна апарату та механізмів зовнішніх зв'язків і дипломатії; зміна режимів, типів та техніки дипломатії.

Зараз держави залишаються одними з головних суб'єктів кліматичної дипломатії, хоча кожна з них має різне значення і різні стратегії переговорів з проблеми зміни клімату. Разом з тим, у формуванні та реалізації політики з актуальних питань важливу роль відіграють недержавні суб'єкти: глобальні банки, регіональні, міжнародні та наднаціональні організації, неурядові організації та навіть субнаціональні державні органи, саме серед них стає дедалі більше активних учасників архітектури зміни клімату, а тому суб'єктів кліматичної дипломатії. У багатостороннє вирішення глобальних проблем, зокрема і проблеми зміни клімату, внесли свій внесок і учасники громадянського суспільства, а тому вони відносяться нами до суб'єктів сучасної кліматичної дипломатії.

Також варто враховувати, що кліматична дипломатія здійснюється на різних рівнях: від місцевого до глобального; зараз настав час інтегрувати екологічну політику загалом і, зокрема кліматичну політику у класичну зовнішню політику; кліматична дипломатія увібрала в себе фактично всі канали, що передбачають сучасні напрями дипломатії, перетворившись на інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, які задовольняють всі сторони переговорів щодо кліматичних змін.

Масштаби і складність викликів та загроз у сучасному міжнародному безпековому середовищі останнім часом досить швидко зростають. До новітніх загроз початку ХХІ ст., які іноді називають нетрадиційними, можна віднести і глобальні кліматичні зміни. Зміна клімату дедалі частіше розглядається як невід'ємний елемент національних та міжнародних програм безпеки. Більш того, вона трактується як «множник загроз» [17], який ускладнює існуючі небезпеки та посилює екологічний стрес.

Про важливість зазначеної проблеми свідчить той факт, що у 2007 р. Міждержавна група експертів зі зміни клімату та колишній віце-президент США А. Гор отримали Нобелівську премію миру за роботу, яку вони провели, щоб забезпечити політиків і широку громадськість у всьому світі науковою основою для розуміння зростаючої загрози зміни клімату та боротьби з нею. Було підкреслено: «...великі зміни клімату можуть загрожувати умовам життя більшої частини людства. Вони можуть викликати великомасштабну міграцію та привести до більшої конкуренції за ресурси Землі. Такі зміни будуть особливо важким тягарем для найбільш уразливих країн світу. В середині держав й між ними може бути підвищена небезпека насильницьких конфліктів та воєн [18].

Значущість цієї нової загрози підтверджують і опитування американського дослідницького центру Pew Research Center. Згідно з ними люди в усьому світі головними загрозами національній безпеці вважають Ісламську державу та зміну клімату. Опитування поставило запитання про вісім можливих загроз. Незважаючи на те, що спрямованість стурбованості залежить від регіону та країни, зазначені чинники найбільш часто згадуються як ризики для безпеки у 38 опитаних країнах. У 13 країнах, в основному в Латинській Америці та Африці, населення визначає глобальні зміни клімату як найвищу загрозу (у Латинській Америці в середньому 74% опитаних називає глобальні зміни клімату головною загрозою для своєї країни) [19].

Термін «клімат» (від грецького «klima» – «область») відноситься до довгострокових погодних умов регіону. Він вимірюється з точки зору середньої кількості осадків (тобто кількість річних опадів, снігу та тощо), максимальної та мінімальної температур протягом всього сезону, сонячних

годин, вологості, частот екстремальних погодних умов та інших факторів. Хоча погода і клімат пов'язані одне з одним, в дійсності вони є різними речами. Погода визначається як стан атмосфери в даний час і у даному місці і може змінюватися протягом часу або дня. Під кліматом звичайно розуміють статистику погодних умов протягом десятиліття та більше. Можливість прогнозування майбутнього клімату без необхідності точного прогнозування погоди більш очевидна, ніж це може здатися на перший погляд. Статистика погодних умов, що використовується для визначення клімату, включає довгострокові середні температури повітря та кількості опадів, а також статистику їх змін, як середні квадратичні відхилення міжчасової мінливості кількості опадів від довгострокового середнього або повтору числа днів з температурою нижче 5 °С. Середні значення кліматичних змінних за тривалими періодами часу називаються кліматичними середніми. Вони можуть відноситися до окремих місяців, сезону або року загалом. Передбачення клімату буде відповідати на питання як: «Наскільки вірогідно, що середня температура наступаючого літа буде вищою, ніж багаторічна середня за минулі літні сезони?» Або: «Наскільки вірогідно, що наступна декада буде теплішою за попередні десятиліття?» Передбачення клімату не дають прогнозів детальної щоденної еволюції майбутньої погоди. Замість цього, вони повідомляють про вірогідність довгострокових змін у статистиці кліматичних змін у майбутньому [20].

У наші дні термін «кліматичні зміни» звичайно відноситься до глобальної зміни клімату або довгострокових змін середньої температури планети. Але його також можна використовувати в більш загальному плані для позначення місцевих та регіональних змін у погодних умовах. На

глобальну середню температуру впливають багато взаємодіючих систем, які разом ми називаємо кліматичною системою. Але, звичайно, глобальна зміна клімату також впливає на регіональний клімат. Дослідники вважають, що кліматичні зміни – це масштабні довгострокові зміни у погодних умовах планети або її середніх температурах. Вони прямо або побічно пов'язані з діяльністю людини, яка змінює склад світової атмосфери і доповнює природну мінливість клімату протягом певних періодів часу. Людська діяльність включає забруднення, яке виникає внаслідок промислової діяльності та інших джерел, що виробляють парникові гази. Ці гази, такі як діоксид вуглецю, мають здатність поглинати спектр інфрачервоного випромінювання та сприяти потеплінню нашої атмосфери.

Протягом 4,5 мільярда років Земля мала і тропічний клімат, і льодовиковий період. В останні роки середня температура зростає і загалом змінюється клімат:

- наукові дослідження показують, що середня температура поверхні планети з 1901 по 2012 рр. підвищилася на 0,89 ° C;

- змінилася кількість опадів між сезонами в різних регіонах;

- зміни в природі приносять зміни у поведінці видів, наприклад, метеликів, і птахи переносять свої міграційні схеми;

- з 1900 р. рівень моря в середньому збільшився приблизно на 10 см навколо Великої Британії та близько 19 см у всьому світі;

- відступають льодовики в усьому світі – в Альпах, Скелястих горах, Андах, Гімалаях, Африці та Алясці;

- арктичний морський лід знижується з кінця 1970-х років, зменшившись приблизно на 4%, або 0,6 млн квадратних

кілометрів (площа розмірів Мадагаскару) за десять років. У той же час антарктичний морський лід збільшився, але повільніше – близько 1,5% за десять років;

- Гренландські та антарктичні льодові простори, які зберігають більшість прісних вод у світі, скорочуються [21].

Дослідники зазначають, що негативні ефекти від зміни клімату часто в політичній літературі називаються загрозою безпеці. Вони навіть порівнюються із загрозами тероризму. Саме тому вчені пропонують за краще говорити про ризики безпеки. Вони підкреслюють, що зміна клімату не повинна розглядатися як переважно зовнішня по суті. Зміни клімату скоріше виявляють ризики, властиві сучасним суспільствам, що призводять до небезпеки. Хоча реагування на загрози часто ґрунтується на логіці ігор з нульовою сумою, де визначені переможені та переможці, підхід до ризиків визнає труднощі розплутування мережі ризиків у сучасних суспільствах. Таким чином, підхід до ризику може визнати взаємозалежність, яка має вирішальне значення для реагування на багатогранну характеристику кліматичних ризиків, пов'язаних із безпекою людей та суспільства [22].

Зростання значущості проблем кліматичних змін сприяло перетворенню їх в одну з пріоритетних тем міжнародної безпеки. Наслідки змін клімату або їхньої відсутності мають дедалі більше дестабілізуючий характер, створюють руйнівний вплив на економіку, соціальну та екологічну системи. Вони стають політичними, соціально-економічними і екологічними стресорами суспільного розвитку, що виявляється благодатним середовищем для формування або посилення конфліктів, екстремізму та радикалізму. Кліматичні зміни створюють додатковий тягар для існуючих систем громадянського захисту, національної та міжнародної безпеки [23].

Кліматична небезпека може трактуватися як такі ризики, що впливають на безпеку:

- збільшення конкуренції за доступ до природних ресурсів може привести до насильницького конфлікту, якщо не будуть створені ефективні механізми вирішення спорів [24];

- зростаюча частота кліматичних екстремальних погодних явищ і лих може погіршити політичну нестабільність і піддати ризику джерела існування, що, в свою чергу, може змусити людей мігрувати в великих масштабах або перейти до добування незаконних джерел доходу;

- порушення виробництва продуктів харчування і підвищення цін на продовольство можуть призвести до соціальної нестабільності, насильницьких і громадянських протестів;

- зниження ефективності виробництва енергії, викликане більш високими температурами і більш низькими опадами, а також загрози для виробництва енергії та інфраструктури передачі від екстремальних погодних явищ, поставили під загрозу ланцюг поставок і енергетичну безпеку [17];

- зростаючий попит на водні ресурси та нерегулярна подача води посилюють тиск на існуючі механізми управління водними ресурсами і можуть ускладнити політичні відносини, особливо в районі транскордонних басейнів, в яких і без того спостерігається певна напруженість [17].

У Концепції реалізації державної політики України у сфері зміни клімату на період до 2030 р. констатується: на початку XXI ст. світова спільнота визнала, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням

продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для здоров'я і життя людей. «Низька здатність країн адаптуватися до таких проявів зміни клімату, як повені, посухи, руйнування берегів і тривалі періоди з аномальною спекою, може призвести до соціальної та економічної нестабільності. За останні два десятиріччя питання щодо зміни клімату перетворилося в одну з найбільш гострих проблем світової економіки і політики у контексті вироблення стратегій скорочення викидів парникових газів і поступового переходу до низьковуглецевого розвитку всіх секторів економіки і складових життєдіяльності людини [25].

Як зазначає український професор В. Шатоха, зараз відбуваються суттєві зміни загального політичного контексту у сфері клімату. Якщо у 1990-ті роки політика у цій сфері здебільшого визначалася позицією провідних держав, то у 2000-ті роки політичний контекст стає дедалі більш поліцентричним. Він посилюється на думку С. Обертюра, політолога з міцним досвідом міжнародного права, фахівця з питань міжнародного та європейського екологічного врядування, який вважає, що тепер важливу роль відіграють нові гравці на місцевому, регіональному, національному, наднаціональному та міжнародному рівнях, а також суспільні та приватні організації, що діють, виходячи з власного розуміння та преференцій щодо майбутнього кліматичного режиму. У більшості країн набуло розвитку національне законодавство з питань клімату та з'явилися відповідні органи, що здійснюють його втілення. Виникла безліч міжнародних (двосторонніх та багатосторонніх) угод та ініціатив. Активними гравцями стали промислові компанії з різних галузей економіки. Посилилася роль громадських рухів,

зокрема щодо припинення використання викопного палива [26].

В. Шатоха, аналізуючи проблему лідерства стосовно контексту міжнародних зусиль із запобігання зміни клімату, звертається до аналізу підходу європейських дослідників екологічних проблем та зміни клімату Д. Гупти та М. Грубба, які визначили наступну типологію цього явища:

– Структурне лідерство, що використовує мотивацію, яка ґрунтується на політичній та економічній мірці (свого роду метод батога та пряника). При цьому важлива не лише загальна політична вага, але й вагомість у сенсі запобігання зміни клімату, а саме по відношенню до поточного та прогнозованого у майбутньому рівня викидів, а також до економічного ресурсу, який країна може дозволити собі залучити.

– Інструментальне лідерство, яке ґрунтується на дипломатії задля створення «переможних» коаліцій, які досягають консенсусу щодо взаємовигідних рішень з того чи іншого приводу. Воно також має запобігати виникненню блокуючих коаліцій – тобто альянсів, які за своєю вагою здатні заблокувати прийняття рішень, що відповідають позиції ЄС.

– Спрямовуюче лідерство, яке виходить з ідеї та власних досягнень задля впливу на підходи інших країн в сенсі бажаного та можливого.

Український дослідник застосовує саме цей підхід до характеристики європейського лідерства у міжнародній політиці із запобігання зміни клімату: воно є частково структурним, оскільки ЄС має суттєву політичну вагу та міжнародну повагу в екологічній сфері; частково інструментальним, оскільки ЄС неодноразово доводив свою дипломатичну майстерність та здатність урівноважувати певні внутрішні розбіжності між країнами-членами; і, нарешті, ЄС

часто використовує спрямовуючий тип лідерства, особливо на вирішальних етапах кліматичного процесу, коли, ставлячи для себе «високу планку» завдань, забезпечує підвищення амбітності завдань, взятих на себе іншими країнами [26].

У відповідь на ризики, що випливають зі змін клімату, кліматична безпека була інтегрована в Глобальну стратегію ЄС 2016 р. і кілька інших ініціатив. ЄС вжив конкретні заходи щодо питань, важливих для вирішення проблем, пов'язаних з кліматичною безпекою, таких як харчова безпека, водна безпека та стійкість до стихійних лих. Проблема зміни клімату стала пріоритетом безпекової діяльності ЄС. Саме тому вона інтегрована у зовнішню політику ЄС і зберігає свою лідируючу роль у сфері кліматичної дипломатії на глобальному рівні і власним прикладом, за допомогою дипломатії переконання та аргументування сприяє досягненню домовленостей на міжнародному рівні у сфері боротьби із глобальною зміною клімату.

Науковці Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру на початку 2018 р. констатували, що ЄС активізує свої зусилля, щоб стати «світовим лідером з вирішення пов'язаних з кліматом ризиків безпеки». Аналізуючи останні висновки Ради з питань кліматичної дипломатії (лютий 2018 р.), вони звернули увагу, що висновки Ради більшою мірою зорієнтовані на нові дії, ніж ті, які були прийняті раніше. Вони ілюструють не тільки те, що ЄС активізує свої зусилля, щоб стати провідним світовим гравцем, коли справа стосується реалізації Паризького договору про зміну клімату 2016 р., але також і те, що в ЄС зараз приділяється набагато більша увага необхідності вирішення проблем та пом'якшення ризиків безпеки, пов'язаних з кліматичними змінами. В ньому також обговорюються ключові

кроки, необхідні ЄС для посилення своєї роботи з пом'якшення, пов'язаної із кліматом [10].

Оскільки глобальні зміни клімату створюють небезпеку для проживання населення в багатьох регіонах світу, сьогодні активно розробляються національні та міжнародні програми запобігання таким змінам. Серед них низка програм, що запропоновані ЄС в європейському регіоні.

Clima East (жовтень 2012 р. – квітень 2017 р.) – це пакет проектів, що фінансуються Європейським Союзом і допомагають країнам Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова и Україна) та Росії у визначенні підходів до зменшення впливу на зміну клімату та пом'якшення наслідків. Пакет проектів включає в себе два компоненти: перший – реалізується Програмою Розвитку Організації Об'єднаних Націй. В нього входить ряд Пілотних проектів, в рамках яких виявляється підтримка у розробці екосистемних підходів до питань протидії зміни клімату. Другий компонент – це проект в області політики, метою якого є надання допомоги країнам-партнерам у вдосконаленні політики, стратегій та ринкових механізмів у сфері зміни клімату шляхом підтримки регіонального співробітництва країн-партнерів та вдосконалення їх доступу до інформації про політику, нормативно-правову базу та експертні знання ЄС в області зміни клімату [27].

«Кліматичний форум східного партнерства» (Climate Forum East) (CFE I січень 2013 р. – грудень 2014 р.; CFE II січень 2015 р. – червень 2017 р.) відбувався за підтримки Європейського Союзу, Австрійського агентства з розвитку, Австрійського червоного хреста та Всесвітнього фонду дикої природи. Проект, реалізований у шести країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія,

Молдова и Україна), був спрямований на зміцнення потенціалу громадянського суспільства щодо їхньої взаємодії з особами, які ухвалюють рішення з цих питань, та мобілізації молоді і місцевих громад для реагування на виклики, з якими зіштовхуються їхні країни в умовах зміни клімату. Відповідно, одним із ключових завдань проекту є оцінка національними громадськими організаціями основних кліматичних ризиків і вразливостей у кожній країні, а також розробка рекомендацій для громадських організацій і осіб, які ухвалюють рішення про можливі підходи для адаптації до зміни клімату [28].

Проект CFE II в Україні надав можливість членам НУО Української кліматичної мережі реалізувати практичні проекти, пов'язані зі зміною клімату та адаптацією, а також поліпшити організаційний потенціал своїх організацій. Завдяки ньому вперше в Україні були розроблені плани адаптації до зміни клімату для декількох сел, крупних промислових міст і природоохоронної території. Одним з опосередкованих наслідків стало прийняття першої регіональної стратегії адаптації до зміни клімату в Рахівському районі. Можливість отримання додаткової фінансової допомоги допомогла реалізувати шість пілотних проектів адаптації до зміни клімату: було перевезено стадо буйволів із Закарпаття в Данію, оновлено дренажні системи, необхідні в Кам'янці, встановлено веб-камери в церквах для моніторингу пожеж на водно-болотних землях, резервуари для збирання дощової води в дитячому садочку [29].

Освітня компонента програми стала надзвичайно корисною з точки зору розповсюдження інформації про зміни клімату та адаптацію. Понад 100 викладачів та представників неформальної освіти зібралися на першому щорічному Форумі з освіти в галузі культури в 2016 р., щоб обмінятися досвідом,

цікавими ідеями та проектами, а також взяти участь у майстер-класі для дитячих кліматичних ігор «Гра змінить світ». Продовженням роботи з молоддю став проект «Міністерство кліматичної магії», в якому взяли участь 150 школярів з п'яти міст, які брали участь у тренінгах зі зміни клімату, екологічної активності, реалізували в своїх школах проекти з екологічної проблематики. Потім учні брали участь у заключному таборі в Карпатах. Цікавий експеримент відбувся в інформаційному турі з питань кліматичних змін і енергозбереження «Енергетична незалежність – це наша спільна угода», завдяки чому активісти Української кліматичної мережі відвідали 10 міст та опублікували інформацію про зміни клімату, адаптацію до них та енергоефективність, мали зустрічі з місцевими органами влади з питань енергоефективності в містах та адаптації до наслідків зміни клімату [29].

Ініціатива ENVSEC запустила програму «Зміна клімату і безпека в Східній Європі, Центральній Азії та на Південному Кавказі» (2013-2017 рр., Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан). Вона здійснюється за підтримки ЄС та Агентства розвитку Австрії, Організацією з безпеки і співробітництва в якості ведучої організації, за участю Європейської економічної комісії ООН, Програми ООН з навколишнього середовища, Програми розвитку ООН та Регіонального екологічного центру для Центральної та Східної Європи. Проект спрямований на покращення розуміння і підвищення обізнаності про зміну клімату в якості проблеми безпеки і, як наслідок, необхідності регіонального та транскордонного співробітництва; а також, на зміцнення потенціалу національних та місцевих зацікавлених сторін в прогнозуванні, запобіганні та ефективному і своєчасному

пом'якшенні потенційних ризиків для безпеки, пов'язаних зі зміною клімату. Ці цілі повинні бути досягнуті на основі спільних оцінок впливу зміни клімату на безпеку для кожного регіону; створення та поширення інформації про вплив зміни клімату на безпеку і необхідних адаптаційних заходів; і розробку експериментальної стратегії адаптації до зміни клімату для транскордонного річкового басейну (басейн річки Дністер) [17].

Проект визначає та оцінює зони особливої уваги у плані зміни клімату та безпеки у країнах Східної Європи, Центральної Азії та Південного Кавказу. Дані зони особливої уваги визначаються географічно та характеризуються стабільним станом напруги, екологічними проблемами або двома факторами одночасно. У кожній з таких зон особливої уваги зміна клімату в одній або декількох напрямках може підірвати існуючі соціальні або економічні моделі, загрожувати інфраструктурі або способам життя, або створювати небезпеку безпеки через посилення політичних та соціальних протиріч, конфліктів або нестабільності. Зони зі слабкими органами влади або з неефективними механізмами співробітництва у сфері транскордонних відносин за екологічними питаннями або питаннями безпеки є особливо вразливими. Аналіз зон особливої уваги, який обговорюється з зацікавленими особами в країнах регіону під час кількох консультацій, враховує сфери напруги, пов'язані з цінністю наявних ресурсів. Така напруга може виникнути через кримінальну діяльність, яка конфліктує з законним їх використанням, або із-за виникаючих питань, хто може користуватися даними ресурсами і яким чином. Особливий інтерес має питання, як кліматичні зміни можуть вплинути на всі ці ситуації [17].

Підсумовуючи аналіз проблеми кліматичної дипломатії, зазначимо, що міжнародні реакції на кліматичну небезпеку були «повільними та неадекватними», відтак країнам потрібно інтегрувати кліматичні зміни в свою безпекову політику для підготовки до найгірших сценаріїв [30].

Для формування належних заходів реагування на ризики, пов'язані з кліматичною безпекою, потрібне попередження кліматичних проблем, що вимагатиме постійної інтеграції кліматичної безпеки в існуючі механізми раннього попередження та запобігання конфліктам. Для забезпечення безпеки в кліматично напруженому світі потрібні більш активні та інтенсивні підходи до вирішення проблем нестабільності в стратегічно важливих регіонах з високим рівнем протестів та слабким управлінням.

Перспективи досліджень за такою тематикою потребують подальшого вивчення концепції кліматичної дипломатії, правового і організаційного оформлення зміни клімату та його наслідків загалом в контексті глобальної, регіональної та національної безпеки; структури кліматичної комунікації, яка охоплює комунікацію, знання та навчання, а також особливостей стратегії та практики кліматичних комунікацій в ЄС та окремих країнах, зокрема в Україні.

Література

1. Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. – Експертно-дорадчий центр "Правова аналітика". – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>
2. Introduction: The Challenges of 21st Century Diplomacy // The Oxford Handbook of Modern Diplomacy. Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur – Oxford University Press, Oxford –2013 –pp. 1 –28. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199588862.001.0001/oxfordhb-9780199588862-e-1>.

3. The introduction to the book: Diamond L., McDonald J. Multi-Track Diplomacy: A System Approach to Peace. – Washington.–1996. –182 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://imtd.org/about/what-is-multi-track-diplomacy/>
4. Adriázola P., Carius A., Ruthner L., Tänzler D., Thwaites J., Wolters S. Climate diplomacy. New approaches for foreign policy. Berlin: Adelphi, 2013. 58 p./ p. 5
5. Good practice in climate diplomacy: approaches for a climate-resilient, low-carbon future. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.adelphi.de/en/news/good-practice-climate-diplomacy-approaches-climate-resilient-low-carbon-future>
6. Протидія глобальній зміні клімату у контексті Кіотських домовленостей: український вимір. Київ: НІСД, Нацеконінвестагентство України, Фонд цільових екологічних інвестицій, 2010. – 28 с./ с. 10.
7. Elliott L. Climate Diplomacy. The Oxford Handbook of Modern Diplomacy /Andrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2013. – P. 840–856.
8. Mabey N., Gallagher L., Born C. Understanding Climate Diplomacy, Building diplomatic capacity and systems to avoid dangerous climate change. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.e3g.org/docs/E3G_-_Understanding_Climate_Diplomacy.pdf
9. Project: Understanding climate diplomacy. [Electronic resource]. – Access mode : https://cdkn.org/project/understanding-climate-diplomacy/?loclang=en_gb
10. Brember N., Mobjörk M. European Union steps up its efforts to become the global leader on addressing climate-related security risks. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.sipri.org/commentary/essay/2018/european-union-steps-its-efforts-become-global-leader-addressing-climate-related-security-risks>
11. Reimer N. Schlusskonferenzen: Geschichte und Zukunft der Klimadiplomatie. München: Oekom Verlag, 2015. –208 s./ s. 87.
12. Требін М. П. Україна перед викликами XXI століття. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. 2017. No4 (35). – С. 141–156./ 147с.
13. Smith D., Vivekananda J. A climate of conflict. The links between climate change, peace and war. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.internationalalert.org/sites/default/files/ClimateChange_ClimateOfConflict_EN_2007_0.pdf
14. About Climate Diplomacy. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.climate-diplomacy.org/about-climate-diplomacy>
15. International environmental organization 350.org. [Electronic resource]. – Access mode : <https://350.org/>
16. Клімкин П. Українська дипломатія на перехресті епох. Дзеркало тижня, No1173, 16 грудня – 27 грудня, 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dt.ua/article/print/internal/ukrayinska-diplomatiya-na-perehresti-epoh-263587.html>
17. Climate Change and Security in Eastern Europe, Central Asia and the Southern Caucasus [Electronic resource]. — Access mode : <https://www.osce.org/projects/climate-change-and-security>
18. The Nobel Peace Prize for 2007 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2007/press.html

19. Poushter J., Manevich D. Globally, People Point to ISIS and Climate Change as Leading Security Threats. Pew Research Center. August, 2017. [Electronic resource]. – Access mode: http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/2/2017/07/31101043/Pew-Research-Center_2017.07.13_Global-Threats_Full-Report.pdf
20. Climate change 2013 The Physical Science Basis Summary for Policymakers, Technical Summary and Frequently Asked Questions. Part of the Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. 2013. – 203p.
21. What is climate change? [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.metoffice.gov.uk/climate-guide/climate>
22. Mobjörk M. Climate-Related Security Risks: Towards an Integrated Approach // SIPRI and Stockholm University – October, 2016. – 88p. [Electronic resource]. / M. Mobjörk, M.-T. Gustafsson, H. Sonnsjö, S. van Baalen, L. M. Dellmuth, N. Bremberg. – Access mode : <https://www.sipri.org/sites/default/files/Climate-related-security-risks.pdf>
23. Порфирьев Б.Н. Изменения климата и международная безопасность / Б.Н. Порфирьев, В.М. Катцов, С.А. Рогинко. – Москва, 2011. — 291с.
24. Синаї А. Кліматичні зміни посилюють конфлікти. [Електронний ресурс]. / Аньєс Синаї — Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/53883>
25. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. 7 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249573705>
26. Шатоха В.І. Лідерство Європейського Союзу у запобіганні зміни клімату: Монографія./ В.І Шатоха. – Дніпро: Акцент ПП, 2017. – 144 с.
27. Clima East Policy Project: selected results at a glance [Electronic resource]. – Access mode : <http://1067656943.n159491.test.prositehosting.co.uk/wp-content/uploads/2017/04/Clima-East-Final-Brochure-2017.pdf>
28. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна. Кліматичний форум східного партнерства (КФСП) та Робоча група громадських організацій зі зміни клімату (РГ НУО ЗК), 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://climateforumeast.org/uploads/other/0/571.pdf>
29. CFE II project results in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <https://climateforumeast.org/news/88/CFE-II-project-results-in-Ukraine>
30. Mabey N. Delivering Climate Security: International Security Responses to a Climate Changed World (WHP 69) / N. Mabey [Electronic resource]. – Access mode : <https://rusi.org/publication/whitehall-papers/delivering-climate-security-international-security-responses-climate>

Мінгазутдінов І. О., кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково–педагогічної роботи Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мінгазутдінова Г. І., кандидат історичних наук, науковий співробітник Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пархомчук О. С., доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка.

Піпченко Н. О., доктор політичних наук, експерт Центру досконалості Жана Моне, професор кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Погорська І. І., доктор політичних наук, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сергійчук В. І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Татаренко Н. О., кандидат економічних наук, професор, незалежний експерт-аналітик.

Тихомирова Є. Б., доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукове видання

Авторський колектив:

Брусиловська О. І.	Мінгазутдінов І. О.	Татаренко Н. О.
Даниленко С. І.	Мінгазутдінова Г. І.	Тихомирова Є. Б.
Добржанська О. Л.	Пархомчук О. С.	Федуняк С. Г.
Копійка В. В.	Піпченко Н. О.	Фесенко М. В.
Коппель О. А.	Погорська І. І.	Фролова О. М.
Кучмій О. П.	Рижков М. М.	Чекаленко Л. Д.
Макаренко Є. А.	Сергійчук В. І.	Шевченко О. В.

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

МОНОГРАФІЯ

Друкується за авторською редакцією

У художньому оформленні обкладинки
використано фото з ресурсу:
<https://www.riversand.com/resources/design-for-dynamic-governance/>

ISBN 978-966-9725-65-3

Підписано до друку 07.07.2020 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 30,46. Тираж 300 пр.
Зам. № 338/20

Видавець ТОВ «ВАДЕКС»
04074, м. Київ, вул. Бережанська 9
тел. 067 502-22-42
сайт: <http://vadex.com.ua/>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 4285 від 27.03.2012 р.